

Albert Royo Campo

Les terres de Lleida i la Divisió Azul

shikar. núm. 02 | 2015 p. 56-62

RESUM

Es tracta d'un estudi parcial i introductori en què s'intenta copsar l'experiència dels lleidatans a la Divisió Azul emprant els estudis realitzats anteriorment i una valoració personal extreta de la consulta del diari falangista La Mañana. La consulta hemerogràfica propicia un nou aire a l'estudi desmarcant-se així dels ja realitzats sobre el tema. A més, procura interrelacionar el fet dels lleidatans divisionaris amb la postura i el paper jugat per la Falange a Lleida i pel règim franquista en general respecte de la Divisió. Així doncs, l'experiència viscuda es difumina amb el caràcter general del règim, la qual cosa proporciona una visió més lligada amb el context espanyol i europeu del moment, que facilita una major comprensió del fenomen.

PARAULES CLAU

Divisió Azul, Lleida, La Mañana, Falange, URSS, Comunisme.

ABSTRACT

This is a partial and introductory study which attempts to capture the experience of people of Lleida in the Blue Division using the previous studies and extracted a personal assessment of the consultation fascist newspaper La Mañana. Periodical consultation enables a new air to the study of unmarked well as made on the subject. In addition, try to interrelate the fact of people with the position and the role played by Falange in Lleida and by the regime in general about the Division. Thus, the experience fades with the general regime which provides a more linked with the Spanish and European context of the moment that facilitates a better understanding of the phenomenon.

KEYWORDS

Divisió Azul, Lleida, La Mañana, Falange, URSS, Comunism.studies, Historical Archaeology, Franco Period.

BREU REPÀS DE LA DIVISIÓ AZUL

La Divisió Azul (1941–1943) —com popularment es va conèixer la Divisió Española de Voluntarios (DEV)— es va estructurar sobre uns fonaments i característiques molt clars i jeràrquics, els quals eren salvaguardats per les diverses famílies que conformaven el règim franquista sorgit del final de la Guerra Civil espanyola. Els tres pilars fonamentals del nou estat franquista en els seus primers anys de vida eren la Falange, l'Exèrcit i l'Església. No obstant això, aquesta unió entre ells no sempre fou infranquejable, i menys en els primers anys d'existència del sistema, a causa de la seva conformació, la qual es veia condicionada pels matisos que li volia proporcionar cada un dels tres sustentadors. Tenint en compte això, la FET-JONS i l'Exèrcit foren els qui participaren i condicionaren l'essència de la Divisió Azul. Els primers volien que fos poc més que un cos paramilitar del règim, semblant a les SS de Hitler, aspirant a fer de l'Estat franquista la representació hispànica del nazisme. Per altra banda, l'Exèrcit volia crear una veritable divisió armada i militaritzada, comandada pels militars més experimentats, forjats en el Glorioso Alzamiento Nacional. Tot i les discrepàncies a l'hora d'estructurar-la i de jerarquitzar-la, hi hagueren components compartits: l'anticomunisme en seria un.

La Segona Guerra Mundial es visualitzava des de l'Estat franquista com una continuació de la Guerra Civil, en la qual comunisme i feixisme havien confluït en territori espanyol i on el segon vencé el primer. Tanmateix, també com a retorn de l'ajuda que Hitler va prestar a Franco, calia dirigir-se a l'URSS per seguir lluitant i vèncer d'una vegada per totes el comunisme. Per altra banda, els divisionaris estaven convençuts que la guerra duraria molt poc i que ells entrarien a Moscou. La guerra d'Espanya, doncs, era vista com la primera batalla d'una guerra incompleta. Aquesta en brindava una altra, com un partit d'anada i tornada, dos anys després, en territori soviètic.

Tot i que en un primer moment l'embranzida falangista fou ferma i decidida per tal d'aixoplugar sota seu la conformació divisionària, ràpidament Franco la va omplir de matisos passant-la pel seu tamís i, finalment, donant-ne el control a l'Exèrcit. Tot i així, no només fou per la pressió dels militars que la divisió quedà sota el seu control. Franco ho tenia molt clar des de, pràcticament, el primer moment; també, entre d'altres motius, per les directrius que li arribaven del mateix Hitler. Calia i es volia un cos militar, jerarquitzat i disciplinat, no un cos paramilitar sense nocions en l'art de la guerra. L'allistament es va ordenar pocs dies després de l'ocupació nazi de l'URSS. No deixa de ser rellevant, però, que Euskadi i Catalunya fossin les dues regions militars en les quals el nombre de voluntaris fou

● **En els seus primers anys de vida la División Azul s'estructurava sobre tres pilars fonamentals: la Falange, l'Exèrcit i l'Església.**

més baix. No obstant això, no ens deixem enganyar, el nombre d'allistats va superar àmpliament l'esperat.

Fou aquest ideal anticomunista, de continuació de la guerra espanyola, de la lluita vers el gran enemic el que l'Estat promocionà i divulgà. Per aquest ideal, doncs, la majoria de joves s'allistaren a la Divisió

Azul, tot i que restà oberta a l'allistament de qualsevol, fos o no militar, estigués o no formant-se en el servei militar. Per tant, molts falangistes idealitzats per l'anticomunisme i per l'Estat nazi també s'hi allistaren. Tanmateix, l'Estat franquista s'havia d'assegurar que cada allistat comptés amb un passat fidedigne i sense cap fissura, és a dir, que hagués lluitat en el bàndol rebel durant la guerra, fos de família catòlica i amb un currículum polític social adequat a la normativa moral i social del franquisme. Tanmateix, les comprovacions no sempre eren del tot exhaustives i així es produïren les desercions, les expulsions i les repatriacions. Segons Moreno Juliá, però, les desercions només suposaren el 0,2% per unitat, uns 80 divisionaris aproximadament. La majoria es produïren l'hivern de 1942–43, quan el pes del falangisme

havia disminuït a causa de les tropes de reserva i substitució (l'elevat nombre d'allistats facilità la conformació cossos o divisions de reserva per anar pal·liant les baixes produïdes o per donar descans als divisionaris del front i renovar personal cada cert període de temps). És rellevant apuntar que les poques desercions que existiren foren totes al front i no a la rereguarda o en d'altres punts. Això es deu, sobretot, a la manca d'alimentació i de roba d'hivern proporcionades als soldats, la qual cosa se sumava al desenllaç del conflicte, cada cop menys favorable als seus interessos, ja que feia minvar il·lusions i esperances (MORENO JULIÁ 2004: 441). Almenys quatre lleidatans es trobaven entre els desertors (AGUSTÍ 2003: 134).

En aquest sentit, molts voluntaris que havien lluitat o estaven vinculats d'alguna manera a la República s'allistaven a la divisió per tal de fugir a Rússia i, fins i tot, lluitar contra el nazisme. Rere això acostumava a haver-hi problemes amb la justícia o la família, molts cops pel mateix passat de l'individu. Molts també ho feien per resignació i, tot i comptar amb un passat irreparable, volien congraciarse amb els franquistes i lluitar amb i per a ells (MORENO JULIÁ 2004: 439).

Igualment, tot i que la Divisió Azul es dissolgué l'octubre de 1943 (i després de la transformació en Legión Azul, la qual no durà ni un any), molts dels seus divisionaris, tant desertors com capturats al front, presoners o ferits de guerra van iniciar, aleshores, un llarg període en terres soviètiques, que, per a molts, no acabaria fins a meitats de la dècada de 1950. En aquest sentit, les apreciacions de Moreno Juliá i Agustí són prou similars. Classifiquen aquest període en tres etapes, la primera de les quals inclouria els anys de guerra i la primera postguerra (1941–1945/46). Aquesta seria una aferrissada lluita resistent que es va saldar amb moltes vides i que es caracteritzava per la fam, el fred i les epidèmies que portaven a la mort. La segona etapa correspondria a la segona meitat de la dècada. En aquest moment, s'experimentaren les primeres repatriacions de soldats estrangers i els intercanvis de població alemanya i russa. Pel que fa als soldats espanyols, com que Espanya i l'URSS mai no estigueren oficialment en guerra, el govern soviètic no els considerà com a presoners de guerra. Tot i així, les pressions internacionals milloraren les condicions de vida dels presoners a causa, lògicament, de l'alleujament gràcies a la fi del conflicte. La darrera etapa, fins al 1954–56, es tornà a tenyir de resistència i protestes internacionals. La negativa del govern franquista a negociar amb el soviètic, ja que no el reconeixia com a tal, va propiciar que els espanyols fossin la darrera nacionalitat en ser repatriada després del conflicte. El punt d'inflexió es trobaria en la mort de Stalin, el 1953, i en el lideratge de Krushev i els seus intents de desmarcar-se de l'estalinisme i els seus crims (AGUSTÍ 2003: 152–153).

LA CARA I LA CREU DE LA DIVISIÓ AZUL A LLEIDA

Una part important dels lleidatans inscrits en la Jefatura Provincial de Milicias de Lérida no havien lluitat en la Guerra Civil sinó que eren membres d'Acción Católica i del Centro de Apostolado Castrense, tot i que el percentatge entre combatents i no combatents en la contesa espanyola que s'havien allistat a la divisió no estava massa desigualat. Pel que fa a la Falange, el 50% de les jerarquies locals estaven obligades a anar-hi. Segons va comptabilitzar Agustí, en el primer allistament hi figuraren 36 lleidatans i un nombre indeterminat —suposem que inferior al de la capital— de gent dels pobles limítrofs.

Fig. 1 - Crida de voluntaris al nou "banderín de enganche" de la Jefatura Provincial de Milicias de Lérida.

La majoria de lleidatans acudiren als que s'anomenaren *banderines de enganche* entre juny i juliol de 1941. El següent allistament s'obrí la primavera-estiu de 1942 i un darrer a principis de l'any següent. Cal tenir en compte, però, que no tots els qui s'hi allistaren a Lleida n'eren naturals. Molts s'estaven aquí fent el servei militar o hi vivien però eren originaris d'altres punts de Catalunya o d'Espanya, i també, els qui fossin a l'Exèrcit o fent el servei militar s'allistaven directament des d'allí. La majoria dels allistats tenia una mitjana d'edat d'uns 20 anys i la Lleva del 21 va ser la més nombrosa, amb característiques personals i familiars similars: predominantment estudiants, tots menys dos eren solters i practicaven oficis com el de cuiner, mestre o jornalier. Pràcticament tots eren adherits al Movimiento i a FET-JONS (AGUSTÍ 2003:45–48). Tot i aquesta adhesió al Movimiento, sent molts «favorables a nuestra causa» i comptant amb «buenos antecedentes» (AGUSTÍ 2003: 48), molts havien lluitat al bàndol rebel per trobar-se en territori franquista en el moment del cop i, fins i tot, alguns no hi lluitaren no per edat sinó per haver fugit o per haver-se amagat. Tot i així, almenys en aquest primer allistament, sembla molt clara la voluntarietat i la no coacció de les institucions franquistes.

En aquest sentit, com en tot, els mitjans de comunicació van fer-se ressò tant de la campanya nazi a Rússia com de la creació de la DEV seguint, lògicament, les mateixes directrius que el règim:

l'ideari anticomunista i el record a la Guerra Civil. Cal entendre això dins de les aspiracions de la Falange i del seu cap provincial a Lleida, Sáez de las Moras. *La Mañana*, diari falangista, feia de portaveu del partit en la seva intencionalitat d'estendre el projecte nacionalsindicalista del Partit (un projecte esmorteït en aquell moment, endormiscat) a la societat lleidatana. Era el moment de «todo el poder a la Falange», de revertir la posició subalterna del Partit en l'organigrama del règim, d'ampliar i monopolitzar els espais de poder. Aquest fet portarà innombrables vegades a enfrontaments oberts entre Sáez de las Moras, per una banda, i l'Alcalde Arnaldo, el Governador Civil, Cremades Royo, i el President de la Diputació, José Maria Porcioles, per l'altra (GELONCH 2012: 83-85).

En aquest sentit, i el jovent de Lleida n'era un exemple, l'idealisme —fruit d'aquests factors que enaltien l'eufòria col·lectiva i les ganes de venjança— era per a la gent més jove i no combatent el motiu sentimental, no racional, que amb més força els empenyia a allistar-se. El comunisme era la barbàrie; aquest idealisme se sumava a l'esperit d'aventura i a l'ideari falangista. Tanmateix, aquest idealisme a poc a poc va anar minvant a raó de copsar la realitat de la guerra, concepció que no s'assimilava al que arribava a Espanya, i per les condicions bèl·liques, climàtiques, alimentàries, d'indumentària, entre d'altres, viscudes al front. És en aquest moment quan l'allistament de voluntaris comença a minvar en nombre i comencen a aplicar-se mesures coercitives o, també, la pura obligatorietat de formar part de la divisió (AGUSTÍ 2003: 60–62). Això succeirà a partir de la segona meitat de 1942, quan la guerra comença a canviar, i es farà molt més evident a principis de 1943. Serien, doncs, la cara i la creu sorgides de la Divisió Azul i dels interessos que el règim hi tenia dipositats.

Per la seva banda, la premsa lleidatana constatà que «Lérida se sumó al sentir anticomunista de la Patria» als pocs dies de l'obertura dels *banderines de enganche*.¹ El 6 de juliol va ser inaugurat l'Altar de los Caídos al cementiri de Lleida. L'acte fou multitudinari i serví per recordar la culpabilitat dels soviètics en els crims comesos durant la guerra a Espanya. A més, també per encoratjar la lluita contra el comunisme i honorar els valents que s'allistaven per anar a combatre a Rússia amb la divisió. Així ho remarcà Mariano Ossorio Arévalo, Delegat Nacional d'Excaptius, present aquell dia a l'acte (GELONCH 2012: 208).

El 17 de juliol de 1941 els primers lleidatans partien en direcció a Alemanya. Un d'ells, segons apuntà Agustí, narrava que a l'hora de marxar els caps de la Falange els hi entregaren un cor de Jesús on hi havia inscrit: «Detente bala, el corazón de Jesús está conmigo»; «ens els donaven a nosaltres que marxàvem, ells es quedaven» (AGUSTÍ 2003: 74). Aquest testimoni, tot i no tenir per què qüestionar la voluntarietat de l'allistament,

¹ *La Mañana*, 26 de juny de 1941, núm. 792, s. p.

sí que podia qüestionar el motiu principal i vertader pel qual la gent s'hi allistava, ja que el fet d'estar adherit al Movimiento o compartir-hi la ideologia podia no ser-ne la raó central. El batalló format per lleidatans, entre d'altres, formaria part del Regiment 263 comandat pel general Vierna, instruits pels nazis a Baviera i vestits i armats per la Wehrmacht. El que personalment em sorprèn més és la necessitat d'haver-li jurat fidelitat al Führer. Deixa palesa la voluntat de Hitler pel que fa a voler imposar la seva supremacia respecte de la resta dels seus aliats i també permet copsar quina és la visió i percepció que tenia el líder alemany de l'Exèrcit i les tropes espanyoles, les quals no les considerava gaire intel·ligents ni desenvolupades militarment. «Con eso nosotros dejábamos de ser soldados españoles para defender la bandera alemana, pero solo contra el comunismo» (AGUSTÍ 2003: 82). Després d'un mes aproximadament d'instrucció nazi, una nova revisió mèdica donà per inútil un lleidatà per tenir els peus plans i dos joves d'una població no definida propera a la capital del Segrià. No serà fins a mitjans d'agost que els divisionaris partiran cap al front. La DEV va quedar adherida al Grup d'Exèrcits del Nord i va participar en el setge de Leningrad (AGUSTÍ 2003: 93). Els primers lleidatans divisionaris van ser rellevats l'estiu de 1942. Igualment, el fet d'armes que més repercussió tingué a les terres de Lleida, a ràdio i premsa, fou l'enfrontament en què el capità Salvador Masip va perdre la vida, a la batalla de Posselok, el 22 de gener de 1943.

Fig. 2 - A l'esquerra, el Capità Masip, mort a la batalla de Posselok. A la dreta, creu en honor als caiguts en aquella batalla.

Masip, natural de Lleida, va allistar-se a la divisió però no va partir al front fins al novembre de 1942, un any i mig després d'obrir-se les llistes. El *Diario Oficial del Ministerio del Ejército* descriu la mort del capità: havia estat abatut fins a tres cops abans de rebre el tret final. Primer al cap, després a l'ull i finalment a la cama, però no van ser prou ferides com per caure ni per abandonar i, fins i tot des del terra, seguia ordenant i animant unes tropes que es veien sobrepasades pels enemics i li recomanaven la retirada, cosa que ell mai acceptà, fins que

finalment fou mort al quart tret (AGUSTÍ 2003: 104–105). Les condicions climàtiques eren extremes. Les dones de la Secció Femenina de la Falange s'encarregaven de confeccionar roba d'abric que seria enviada al front. Un dels testimonis recorda que «després de passar-nos tot el dia corrent amunt i avall, et ficaves on podies i miraves de no adormir-te profundament, no podies confiar-te gaire, perquè el fred et matava» (AGUSTÍ 2003: 111). I és que mentre la persona es congelava sentia, únicament, sensació de benestar. Pel que fa a l'alimentació, un testimoni comentà que, entre les penúries que patien per poder menjar suficient, es menjaven tot el subministrament de cop, d'una tacada, perquè «[...] si cada dia estaves menjant, menjant, menjant, et pegaven un tiro al ventre, se t'infectava i la palmaves» (AGUSTÍ 2003: 114). En aquest sentit, tant pel que fa a la roba com a l'aliment, les institucions promovien el que es coneixia com a *aguinaldo* i, fins i tot, les mateixes administracions hi participaven. L'Ajuntament i la Diputació de Lleida hi entregaren 2.500 i 2.000 pessetes, respectivament. Amb aquestes donacions es compraren licors, tabac, sabó, mitjons, torrons, etc. La Diputació també envià una postal nadalenca en què es confiava que el 1942 seria l'any «[...] de la Gloriosa Victoria de la Civilización Cristiana contra el marxismo destructor...»². La Falange de Lleida organitzà actes lúdics per recaptar fons com ara la celebració de jornades al cinema de la ciutat. La campanya comptà amb un gran èxit: 19.000 jerseis, 200.000 caixetes de tabac, 18.000 equips complets amb l'*aguinaldo*, embotits, vi, conserves... Un total d'unes 500.000 pessetes.

Tanmateix, personalment em sorprèn que amb la misèria i la penúria per la qual travessava Espanya hi hagués tantes donacions, tanta col·laboració econòmica, alimentària, d'indumentària. Els mitjans es dedicaren a manipular i tergiversar la realitat o l'impacte de la Falange comptà amb el suport total i absolut de la majoria social d'Espanya? Crec que l'impacte fou molt positiu i la participació massiva, almenys en el primer dels allistaments, quan la voluntarietat era respectada absolutament. Els mitjans, majoritàriament falangistes en aquella primera postguerra, no hagueren de tergiversar la informació en cap moment, primer perquè l'afluència fou extremadament favorable, després, quan l'èxit començà a decréixer, simplement s'evità el tema. Cal tenir clar que també anà lligat, sobretot la informació lleidatana, al

● Pel que fa a
● la roba com a
● l'aliment, les
● institucions
● promovien el
● que es coneixia
● com a *aguinaldo*
●

² *La Mañana*, 26 de juny de 1941, núm. 792, s. p.

³ *La Mañana*, 26 de gener de 1942, núm. 955, s. p.

transcurs de la Falange i als vaivens de poder que patia. Quan la coacció i l'obligació en l'allistament s'incrementaren els mitjans emmudiren el tema, que va desaparèixer pràcticament de cop.

Set lleidatans enviaren cartes des del front en agraïment a la Sección Femenina, a la Delegada Provincial, Isabel Piñeiro, pels *aguinaldos* enviats: Agustín Cremades (familiar de Juan Antonio Cremades Royo, Governador Civil de Lleida de 1939 a 1943), Joaquín Arellano, Antonio Casadó, José Abadías, Juan Rivas, Leopoldo Fernández i Joaquín Fernández.⁴

Tanmateix, la situació al front no era gaire agradable ni, molt menys, la imaginada i idealitzada des d'Espanya, que és el que es divulgava des de l'Estat franquista. Molts divisionaris feien tot el possible per a retornar a Espanya, sobretot quan ingressaven en hospitals i eren examinats. Un lleidatà va al·legar amb senyes que s'havia quedat sord i mut i, segons un testimoni company seu, «[...] quan va arribar aquí [a Lleida] se li va passar tot de cop» (AGUSTÍ 2003: 122). En aquest sentit, doncs, es pot copsar com, tot i la voluntarietat i l'eufòria per allistar-se a la divisió i anar fins a Rússia, és clar que: 1) les condicions de qualsevol mena ni eren les esperades ni les imaginades, 2) el desengany que van viure i experimentar la majoria dels divisionaris fou clar i contundent, 3) el panorama, la situació i les característiques del territori i de la situació bèl·lica foren exagerats i tergiversats de manera interessada per part de l'Estat a favor de l'allistament, i 4) per tant, la ideologia o la ideologització de la majoria de la societat lleidatana que accedí a la divisió i visqué la guerra des de Rússia fou un factor de segon o, fins i tot, de tercer ordre, per decidir allistar-se als *banderines de enganxe*. Segurament, les ganes d'aventura pròpies dels joves temperaments; la necessitat personal i individual de fugir del país, ja sigui per la misèria en què es vivia, ja sigui per problemes familiars, judicials, etc.; o bé, i lligat amb això últim, el fet d'obtenir un sou indefinit gens menyspreable en aquells anys de postguerra, en foren els motius. Fins i tot els qui partiren pel motiu ideològic i militar es desenganyaren ràpidament per les condicions, sobretot les climàtiques, alimentàries i socials. Aquest és un fragment de la missiva que el capità Salvador Masip deixà a la seva mare abans de partir a la DEV:

tienes que pensar un poquitín como española y católica y, entonces estarás orgullosa que tu hijo vaya a combatir al comunismo a donde sea; tienes que saber que es la prolongación de la guerra nuestra. [...] ten en cuenta, que mi profesión, mi patriotismo y cristianismo me reclama allí. [...] Si tengo el honor de morir por España y por la cristiandad, ten presente que estaré orgulloso, y te esperaré en el Cielo [...] lo que importa es seguir hacia el camino de la Cruz. (AGUSTÍ 2003: 133-134)

Pel que fa a la dissolució de la DEV, l'octubre de 1943, ni la premsa lleidatana ni les institucions del règim ni les locals en feren cap menció com tampoc a les retirades de divisionaris ni a la seva arribada i rebuda. Per als combatents, aquesta retirada suposà el darrer, però no menys contundent, motiu per adonar-se del desengany patit. Per a ells, suposà un sentiment clar de derrota i un fort component de desànim en la seva visió de la guerra, de l'Exèrcit i de la lluita espanyola, així com també de l'ús que se n'havia fet per part del règim.

En total, un 56% dels divisionaris no havien retornat, això suposà uns 25.500 efectius: entre 4.000 i 5.000 morts, entre 8.000 i 8.700 ferits, entre 300 i 400 desapareguts i/o presoners, uns 7.800 malalts, uns 1.600 congelats i uns 2.000 mutilats (AGUSTÍ 2003: 143; MORENO JULIÀ 2012: 430).

Segons un testimoni recollit per Agustí, la majoria de lleidatans anaren arribant a casa ja la primavera de 1942, en el primer dels relleus. És significatiu, però, que tot i la voluntarietat (almenys, reafirmo, en el primer dels allistaments i dels relleus), del retorn al front o del retorn a casa, indistintament, pocs divisionaris fossin els qui comptaven amb l'anhel irrefrenable de retornar a Rússia. Un dels divisionaris lleidatans amb més renom, si més no, entre la població lleidatana del moment, era Luis Carlos Franco de Gaminde. Falangista i combatent voluntari en la Guerra Civil, fou nomenat delegat provincial del SEU a Lleida els anys 1939 i 1940 i, posteriorment, cap de la Secció Nacional del SEU i cap de la Secretaria Política fins al 1943. Tot i així, s'adherí com a voluntari a la División Azul. Per tant, primerament, es pot concloure que era un dels apassionats i, a la vegada, convençuts ideològicament, políticament i militarment, del deure que tenia Espanya per tal de lluitar contra el comunisme soviètic en una batalla que pertanyia a la mateixa guerra lluitada entre 1936 i 1939. De Gaminde fou un dels primers lleidatans en arribar del front la primavera de 1942. Com a tal, li fou organitzada una multitudinària rebuda preparada per la Jefatura de Estado Mayor. En aquesta rebuda, hi eren presents Sáez de las Moras, el delegat provincial del Frente de Juventudes, el director de *La Mañana*, el secretari provincial de las Centrales Nacionales Sindicales (CNS), entre d'altres. Aquest fet, doncs, demostrà la implicació de Franco de Gaminde amb l'estructura del

● **Ni la premsa**
● **lleidatana ni**
● **les institucions**
● **del règim ni**
● **les locals van**
● **fer cap menció**
● **a la dissolució**
● **de la DEV,**
● **com tampoc a**
● **les retirades**
● **de divisionaris**
● **ni a la seva**
● **arribada i**
● **rebuda.**

⁴ *La Mañana*, 27 de febrer de 1942, núm. 1.001, s. p.; 29 de febrer de 1942, núm. 1.002, s. p.; 3 de març de 1942, núm. 1.005, s. p.; 5 de març de 1942, núm. 1.007, s. p.; 7 de març de 1942, núm. 1.009, s. p.

Movimiento i la Falange, cosa que feia honor al seu passat personal i familiar i que anunciava el futur prometedor que li esperava (BARRULL 2006: 12–14).⁵

Igualment, el primer lleidatà en allistar-se a la divisió fou Antonio Hernández Palmés, que el 1943 serà nomenat cap de la Secretaria Local de la Falange a Lleida. Aquest retornà, l'octubre de 1942, amb la “Cruz del Mérito Militar Alemana de segunda clase con espada”.⁶ Abans de l'estiu d'aquell any, però, l'alcalde de Lleida, Juan José Arnaldo, anuncià per ràdio, en la prèvia a la primera arribada de lleidatans, que:

Esta oportunidad brinda a los leridanos, la ocasión de tributar a los heroicos combatientes el testimonio de nuestro cariño, entusiasmo y adhesión por su gesta magnífica de tremolar en las inhóspitas tierras de Rusia, enhiesta y reverdecida de laureles de nuestra gloriosa enseña nacional. (AGUSTÍ 2003: 149)

En aquest primer retorn, amb el comboi de la región catalana, tornaren Juan Piñeiro (redactor de *La Mañana*), Julio Mejón (delegat provincial del SEU), Ramon Mur, Antonio Casadó, Francisco Armengou (de Tàrraga) i Francisco Hortas (de les Borges). La cerimònia era prevista per exaltar els principis del règim i del Movimiento, el seu patriotisme i el seu anticomunisme. A l'arribada del comboi, cançons militars, *arribas españas* i la División Azul; infinitat d'aplaudiments. La Secció Femenina ofería un dinar als divisionaris i, tot seguit, a la rambla de Ferran, la junta del Club Deportivo Leridano els convidava a les revetlles de Sant Joan i Sant Pere que acollia el Camp d'Esports. Per la seva banda, *La Mañana* escrivia: «a los bravos luchadores españoles que regresan triunfales de combatir con bravura en la estepa rusa al lado

Fig. 3 - Un comboi de divisionaris lleidatans recull a Barcelona els combatents lleidatans que retornen del front.

de otros luchadores que también en tierras españolas se batieron valientemente contra el comunismo invasor». ⁶ Queda palès, doncs, el triomfalisme, el patriotisme i l'anticomunisme exaltats, els mateixos que un any després es perderen, quasi sense deixar rastre, a causa del canvi de signe de la guerra i, amb ells, també les atencions a aquells «bravos luchadores españoles».

Pel que fa als presoners lleidatans en els Gulag soviètics, Agustí en testimonia dos casos coneguts: En Faust Gras Gelet i en Victoriano Aixalà. El cas d'en Faust fou el més complicat, ja que, segons es té constància, s'allistà a la División Azul el 24 de maig de 1942, però en desertà 3 dies més tard. Després d'aplicar-se-li un cas sumaríssim i no ser trobat, fou donat per mort. Tanmateix, era viu i fou presoner en diversos camps de l'URSS. El seu retorn es va produir, a Barcelona, el 2 d'abril de 1954. Segons Moreno Julià, als 3 mesos d'arribar a Lleida fou trobat ofegat a la presa d'Alguaire, el 12 de juliol de 1954, lligat de mans i peus. L'argument més fefaent per a justificar el fet podria ser la seva deserció de la División Azul, ja que el dia en què va ser trobat es dirigia al quarter de la Guàrdia Civil per declarar (MORENO JULIÀ 2004: 465).

En Victoriano, veí d'Alcarràs, tenia 32 anys el 1954, la qual cosa vol dir que el 1942, moment en què s'allistà a la divisió, només en tenia 20 —s'adiu, així, amb la mitjana d'edat de la població de Lleida que s'hi allistà. Tot i que la seva família fou informada diverses vegades que havia estat ferit, fet presoner i finalment mort, el 1950 estava viu i clos en un camp de la Sibèria meridional. No deixa de ser rellevant que fossin els presoners estrangers, companys i fins i tot amics dels espanyols en els camps, els qui informessin per carta, o també presencialment, les famílies dels presos espanyols sobre la seva situació. Altres lleidatans que retornaren procedents de Rússia foren Antonio Almendro Sánchez i Enrique González Rodríguez.

La diferència màxima entre els retorns de l'any 1943 i els dels anys 54–56 fou la represa de la solemnitat dels actes, que foren adequats amb el mateix reconeixement del divisionari. La premsa va reprendre, també, els elogis no només cap als divisionaris sinó cap al règim exhibint els retorns com una victòria de perseverança i tenacitat. Igualment, molts lleidatans no pogueren tornar mai pel simple fet d'haver estat abatuts al front o, *a posteriori*, en el seu periple pels camps soviètics: Salvador Masip; Luis Abardia (mestre, cap del departament de premsa i propaganda de la CNS de Lleida i de la Tresoreria de la Misión Diocesana de los Jovenes de Acción Católica), que tenia 20 anys; o Miguel Vigatà Vilamajó (delegat local del Frente de Juventudes) i natural de Torregrossa. Aquests foren honorats com a «Falangistas voluntarios de Lérida encuadrados en la Gloriosa División Azul Caídos en Rusia luchando contra el comunismo» (AGUSTÍ 2003: 163).

⁵ *La Mañana*, 6 de juny de 1942, núm. 1.086, s. p.

⁶ *La Mañana*, 20 de juny de 1942, núm. 1.098, s. p.

A més, el consistori lleidatà també féu honor amb la Medalla de la Ciutat a tots els divisionaris, el 1943, entre els quals figuraven Masip, Franco de Gaminde i Juan Piñeiro. Els retornats que comptaven amb un passat lligat al règim, no només ideològicament sinó també lluitant en la guerra o amb càrrecs importants, reprenien molt fàcilment la seva vida anterior, majoritàriament millorada. Recuperaven el seu lloc

en l'administració, molts cops un lloc més prestigiós, i gaudien d'un ràpid ascens. Per contra, dels qui havien patit llargs anys de captiveri, es dubtava de la seva conducta anterior o en la mateixa divisió eren interrogats per comprovar la seva situació ideològica i polític social i, molts cops, perseguits i castigats econòmicament i socialment pel règim.

BIBLIOGRAFIA

AGUSTÍ (2003): Carme Agustí, *Rússia és culpable! Memòria i record de la División Azul*, Lleida, Pagès editors.

BARRULL (2006): Jaume Barull (dir.), *Les promocions d'habitatges d'ADIGSA i la seva nomenclatura d'origen franquista. Estudi històric i sociològic*, Lleida, Edicions Universitat de Lleida.

GELONCH (2012): Josep Gelonch, *El poder franquista a Lleida, 1938–1951*, Lleida, Edicions Universitat de Lleida - Col·lecció Josep Lladonosa.

MORENO JULIÀ (2004): Xavier Moreno Julià, *La División Azul. Sangre española en Rusia, 1941–1945*, Barcelona, Editorial Crítica.

Hemeroteca de la Biblioteca Pública de Lleida: *La Mañana*, 26/VI/1941, núm. 792; 3/I/1942, núm. 955; 27/II/1942, núm. 1.001; 29/II/1942, núm. 1.002; 3/III/1942, núm. 1.005; 5/III/1942, núm. 1.007; 7/III/1942, núm. 1.009; 6/VI/1942, núm. 1.086; i 20/VI/1942, núm. 1.098.